

EKONOMİK KRİZ VE OLASI TOPLUMSAL, POLİTİK SONUÇLARI

Yıldırım KOÇ

Temmuz 2022

Bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve insanın insanı sömürmediği ve ezmediği bir dünya, ancak büyük kitlelerin, diğer bir deyişle, halkın büyük bölümünün önemli sorunlarının çözümünü bağımsızlıkta, demokratik bir işleyişte, gelirlerin adaletli bir biçimde bölüşüldüğü bir düzende gördüğü zaman gerçekleşir. Kısa vadeli ekonomik çıkarlarını çok iyi bilen ve davranışlarını bu çıkarlarına göre belirleyen kitleler, ancak mevcut düzen içinde önemli sorunlarına çözüm bulunamayacağını yaşayarak öğrendiklerinde, onlara sunulan alternatif politikalara ve düzen önerilerine ilgi duyarlar, bunlar doğrultusunda risk almayı da göze alarak mücadeleye katılırlar.

Ciddi ekonomik krizler böyle durumlar yaratabilir. Savaşlar da ciddi bir mutlak yoksullaşmaya ve hâkim sınıfların zayıflamasına neden olup, benzeri eğilimleri güçlendirebilir. 1871 Paris Komünü, 1905 Rus Devrimi, 1917 Rus Devrimi, savaşların yol açtığı ekonomik zorluklarla birlikte hâkim sınıfların iyice zayıflamasının yarattığı süreçlerdir.

Türkiye’de ise uygulanan sermaye yanlısı politikalar sonucunda, giderek derinleşen bir ekonomik kriz yaşanıyor. Siyasal iktidar da giderek güç kaybına uğruyor.

Böyle durumlarda iki soru gündeme gelmeli: (1) Ekonomik kriz daha da derinleşecek mi? (2) Eğer derinleşecekse, başta işçi sınıfı olmak üzere, tüm emekçi sınıf ve tabakaların, işsizlerin ve emeklilerin sorunlarının aşılması ve taleplerinin büyük ölçüde yerine getirilmesi mevcut düzen içinde mümkün müdür?

Her mutlak yoksullaşma ve zayıf iktidar algısı, düzen değişikliğini gündeme getirmez. Örneğin, 1983-1988 döneminin mutlak yoksullaşması, 1989 Bahar Eylemleri ve ardından 1990 ve 1991 yıllarında yaşanan grev ve diğer eylem türleri sonucunda, 1991-1992 yıllarında sona erdirilmiş ve gerçek ücretlerde geçmişin tüm kayıpları fazlasıyla geri alınabilmişti. Böyle bir gelişme günümüzde mümkün müdür? Türkiye’de günümüzdeki durum nedir?

ARTAN SINIF ÇELİŞKİLERİ

İnsanlar aynı anda çeşitli aidiyetleri bir arada yaşar. Kişinin etnik kökeni, inancı, siyasi görüşü, mesleği, sınıf kimliği, vb. vardır. İnsanlar yaşamlarından büyük ölçüde memnunsunsa ve geleceğe umutla bakıyorsa, sınıf kimliği genellikle geri plana itilir. Ekonomik koşulların ağırlaştığı durumlarda ise sınıf kimliği ön plana geçer. Damdan düşenin halinden ancak damdan düşenler anlar.

Türkiye’de damdan düşenlerin arttığı bir dönem yaşıyoruz.

Çalışma hayatına son 20 yıllık dönemde girmiş olanlar genellikle tek haneli yıllık enflasyonu yaşadı. 2022 yılında yaşanan yüksek oranlı enflasyon, halkımızın büyük bölümü için çok hızlı bir mutlak yoksullaşmaya yol açtı. İnsanların oturduğu minder yavaştan tutuşmaya başladı.

Eğer bir savaş nedeniyle toplumun bütün kesimleri benzer sorunlar yaşıyor olsaydı, bu mutlak yoksullaşma katlanılabilir bir durum sayılabilirdi. Ancak TÜİK’in verilerine göre, Türkiye’nin gayrisafı yurtiçi hasılası (milli geliri) 2022 yılının ilk çeyreğinde (yıllık) gerçek anlamda yüzde 7,3 oranında arttı. Bu artışın ne kadar gerçek olduğu ayrıca tartışılabilir; ancak siyasal iktidarın yetkililerinin övünçle dile getirdikleri rakam bu. Ancak iddia edilen bu ekonomik büyümeye karşın, hayat şartları hızla kötüleşen çok geniş kitlelerin bulunması, çelişkileri artırıyor.

Halkın çok büyük kesimi hızlı bir mutlak yoksullaşma yaşarken, servet ve sermaye sahipleri hızlı bir zenginleşme sürecinde. Eskiden bu konulardaki bilgilere erişmek ve bunları duyurmak hemen hemen olanaksızdı. Şimdi, özellikle sosyal medya aracılığıyla, bankaların ve büyük holdinglerin katlanan kârlarına kolaylıkla erişilebiliyor. Ayrıca, bazı kesimlerin olağanüstü lüks yaşamları ve israfları da, elinde akıllı telefon olan herkes tarafından öğrenilebiliyor.

Bir tarafta artan mutlak yoksulluk, diğer tarafta artan ve arttığı yoksullaşanlar tarafından gözlenebilen sermaye ve servetler.

Bu süreç, beraberinde, Türkiye tarihinde daha önce hiç yaşamadığımız bazı değişiklikleri de getiriyor.

İşyerlerinde meslek, kıdem ve pozisyona bağlı ücret farklılıkları giderek azalıyor, ücretler arasında fazla bir fark kalmıyor. Özellikle beyaz yakalı işçiler ve mavi yakalı işçiler tabakalaşması da önemini yitiriyor.

Sendika üyesi işçilerin ücretlerindeki hızlı yıpranma, sendikalı işçilerle sendikasız ve hatta asgari ücretli işçileri ortak mücadeleye zorluyor.

İşçi sınıfının kamu kesiminde memur, sözleşmeli personel ve işçi statülerinde istihdam edilen kesimleri arasındaki farklar azalıyor; kamu kesimi işçileriyle özel sektör işçilerinin sorunları giderek daha fazla ortaklaşıyor.

İşçi sınıfının işgücünü satma olanağı bulamamış kesimi olan işsizlerin sorunları da artıyor.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun artık güvenilirliği ciddi biçimde yıpranmış olan tüketici fiyatları indeksine göre gelirleri belirlenen kesimler arasında birlikte davranma eğilimi güçleniyor.

Buna bağlı olarak, işçi sınıfının bütün kesim ve tabakalarıyla, emekliler (işçi, memur, kendi hesabına çalışan emeklileri) ortak sorunlar yaşamaya başlıyor.

Geçmiş dönemin yüksek oranlı enflasyonu ve mutlak yoksullaşmasının ürünü olan pahalılık ve sürmekte olan yüksek oranlı enflasyon, işçi sınıfını, işsizleri, emeklileri, esnaf-sanatkârı ve küçük üretici köylüleri aynı cephede buluşturuyor.

EKONOMİ NE DURUMDA?

Türkiye ekonomisi giderek derinleşen bir ekonomik kriz yaşıyor.

Krizin göstergelerinden biri enflasyon oranıdır. Bu yazıya son biçiminin verildiği 1 Temmuz 2022 günü İstanbul Ticaret Odası'nın İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi açıklandı. Buna göre, bir yıllık fiyat artışı yüzde 94,19 oranında gerçekleşti. Enflasyon Araştırma Grubu'nun ve TÜİK'in verileri 4 Temmuz 2022 günü açıklanacak. TÜİK'in yurtiçi üretici fiyatları indeksi ile tüketici fiyatları indeksi arasındaki büyük fark, önümüzdeki aylarda yüksek oranlı bir enflasyon yaşanacağını göstergelerinden biridir.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun tüketici fiyatları indeksine olan güvenilirlik büyük ölçüde ortadan kalktı. Doğru olan, işçi, memur, emekli, işveren ve hükümet temsilcilerinin oluşturduğu bağımsız bir kurumun Türkiye'de tüketici fiyatlarının durumuna ilişkin araştırma yapması ve yayımlamasıdır.

Enflasyon, toplumun geniş kesimlerinin gerçek gelirlerini ciddi biçimde düşürmekte, onları ortak bir mücadelede bir araya gelmeye zorlamaktadır.

Ekonomik krizin diğer bir göstergesi, Türk Lirası'nın sürekli değer yitirmesidir. Dolar ve Euro kurlarındaki tedrici artış, her an bir sıçramaya dönüşebilir. Bunun nedeni de Türkiye ekonomisinin döviz kazanma yeteneğinin zayıflaması, döviz harcanması eğiliminin güçlenmesidir. Siyasal iktidar, dış ödemeler dengesindeki cari açığın 2022 yılında cari fazlaya dönüşeceği beklentisindeydi. Tam tersi oldu. Aşağıda belirtileceği gibi, cari açık artarak devam ediyor.

Bu iki büyük sorun esasında birer sonuçtur. Bu sonuçlara neden olan ekonomik göstergelere, son veriler ışığında, yakından bakmakta yarar vardır.

Türkiye ekonomisinin kronikleşmiş bir sorunu, dış ödemeler dengesindeki cari açıktır. Diğer bir deyişle, Türkiye ekonomisi, kazandığı dövizden daha fazla döviz harcamaktadır. Resmi verilere göre, cari işlemler dengesi 2021 yılı ağustos ayında 1,1 milyar dolar, eylül ayında 1,9 milyar dolar ve ekim ayında 3,2 milyar dolar FAZLA vermişti. Ancak kasım ayından itibaren sürekli cari açık yaşanmaktadır. Cari açık 2021 yılı kasım ayında 2,6 milyar dolar, aralık ayında 3,4 milyar dolar, 2022 yılı ocak ayında 7,1 milyar dolar, şubat ayında 5,4 milyar dolar, mart ayında 5,6 milyar dolar ve nisan ayında da 2,7 milyar dolar olarak gerçekleşti. 2021 yılının bütününde cari açık 13,7 milyar dolar iken, 2022 yılının yalnızca ilk dört ayında cari açık 21,1 milyar dolardır. Siyasal iktidarın 2022 yılına ilişkin cari fazla beklentisi yerine çok büyük miktarda bir cari açık ortaya çıktı. Bu durumda, döviz kurunda her an bir sıçrama olabilir. Zaten yüksek oranlı enflasyonla sürekli tetiklenen döviz kuru, cari açıktaki artışla birlikte bir sıçrama gerçekleştirebilir.

Dış ödemeler dengesi istatistiklerinde, nereden geldiği belli olmayan döviz için "net hata ve noksan" ifadesi kullanılmaktadır. 2021 yılının ilk 4 ayında "net hata ve noksan" kalemi toplamı 3,6 milyar dolar iken, 2022 yılında yalnızca nisan ayında bu rakam 4,5 milyar dolardı. 2022 yılının ilk dört ayında "net hata ve noksan" kaleminin toplamı 11,8 milyar doları buluyordu. Cari açık, nereden geldiği belli olmayan bu büyük miktarlardaki dövize karşın artmaktadır.

Dış ödemeler dengesindeki cari açığın en önemli nedeni, dış ticaret açığıdır, Türkiye'nin ithalatının ihracatından çok fazla olmasıdır. 2021 yılının bütününde toplam dış ticaret açığı 37,9 milyar dolardı. 2022 yılının yalnızca ilk dört ayında dış ticaret açığı 25,5 milyar Dolar oldu. 2022 yılı mayıs ayında bu açık daha da büyüdü ve Türkiye'nin ihracatı 19,0 milyar Dolar iken, ithalatı 29,7 milyar dolar olarak gerçekleşti. Türkiye'nin ithalata dayalı üretim yapısı kesintisiz olarak sürmektedir. Bu durum, Türk Lirası'nın değerini sürekli olarak düşürme etkisi yaptığı gibi, enflasyon oranını da artırmaktadır.

Merkez Bankası rezervlerini kullanarak döviz kurunu belirli bir seviyede tutma çabaları, net rezervlerin iyice düşmesi nedeniyle giderek daha da zorlaşmaktadır.

Türkiye'nin sorunlarının biri ve diğer bazı sorunların kaynağı, devlet bütçesindeki (merkezi yönetim bütçesindeki) açıklardır. Bu açıkların finansmanında kullanılan araçlar, enflasyonu daha da körüklemektedir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın mayıs sonu itibariyle merkezi yönetim bütçesine ilişkin yayımladığı raporlara göre, 2022 yılı ocak-mayıs döneminde merkezi yönetim bütçesi 124,6 milyar Lira fazla verdi. Hâlbuki geçen yılın aynı döneminde 7,5 milyar Liralık bir açık vardı. 2022 yılı ocak-mayıs döneminde bu olağandışı bütçe fazlasının sağlanması, kurumlar vergisinin 67,9 milyar Liradan 259,4 milyar Liraya çıkması ve katma değer vergisi gelirin de 132,6 milyar Liradan 265,8 milyar liraya yükselmesi sayesinde oldu. Özel tüketim vergisi de 77,3 milyar Liradan 126,5 milyar Liraya çıktı. TBMM'de kabul edilen ek bütçede de, katma değer vergisi ile özel tüketim vergisinin ciddi biçimde artırılması öngörülmektedir.

Önümüzdeki aylarda vergi gelirlerinde nispi bir azalma, buna karşılık merkezi yönetim bütçesinden yapılacak faiz ödemelerinde, Kur Korunmalı Mevduat ödemelerinde ve sosyal güvenlik sistemine yapılan katkılarda ciddi bir artış beklenmektedir. Bunlar da merkezi yönetim bütçesinde önemli açığa neden olacak; açığın finansmanında kullanılacak para basma (emisyon) ve borçlanma yöntemleri de enflasyon ve faiz oranlarını yükseltecektir.

Kamu sektörünün brüt toplam borç stoku son yıllarda hızla artmaktadır. 2020 yılı başında bu miktar 1 trilyon 450 milyar liraydı. 2021 yılının başında 1 trilyon 958 milyar Lira oldu. 2022 yılı başında ise 2 trilyon 997 milyar liraydı. 2022 yılı Nisan ayı sonunda 3 trilyon 125 milyar Lira olmuştu.

Türkiye'de resmi verilere göre bankaların verdiği krediler karşılığında aldığı faizin oranı da (enflasyon oranının altında olmakla birlikte) artmaktadır. 17 Haziran 2022 tarihinde ihtiyaç kredisinin yıllık faizi yüzde 31,8, taşıt kredisinin faizi yüzde 25,7, konut kredisinin faizi yüzde 18,3, tüketici kredisinin faizi yüzde 28,0 ve ticari kredinin faizi yüzde 27,9 idi. Ancak birçok durumda bu faiz oranlarıyla kredi alınamadığı, uygulamada ödenen faizin daha yüksek olduğu belirtilmektedir.

Türkiye'nin dış borcu yüksek düzeydedir. 2021 yılı sonu itibariyle kamu sektörünün dış borcu 179,8 milyar dolar, Merkez Bankası'nın dış borcu 26,1 milyar dolar ve özel sektörün dış borcu 235,2 milyar dolardı. Toplam 441,1 milyar dolarlık dış borcun çevrilmesinde, hem uluslararası piyasalarda faiz oranının artması, hem de Türkiye'nin risk priminin (CDS) yükselmesi nedeniyle, yüksek oranlarda faiz ödenmektedir.

Türkiye'nin dış borcunu çevirmesinde ödeyeceği faizin belirlenmesinde Türkiye'nin risk primi (CDS) son derece önemlidir. Türkiye'nin risk primi 14 Haziran 2022 günü 872 gibi rekor bir düzeydeydi. 1 Temmuz 2022 günü 811 oldu. Ancak, örneğin, Portekiz'in risk primi 51,7, Endonezya'nın risk primi 96,96, Meksika'nın risk primi 146,25 idi. Böylesine yüksek bir risk primi, Türkiye'nin dış borcunun çevrilebilmesi için dolar üzerinden tefeci faizi ödenmesine yol açmaktadır. Bu da hem merkezi yönetim bütçesi üzerinde ek bir yük getirmekte, hem de özel sektörün maliyetlerini artırmaktadır.

EKONOMİ NEREYE GİDİYOR?

Siyasal iktidar, sürekli yeni araçlar geliştirerek, döviz kurunu kontrol altında tutmaya çalışmaktadır. Ancak bu amaçla geliştirilen ve kısa vadede çözüm getirmesi beklenen araçlar, istenen sonucu yaratmadığı gibi, daha sonraki dönemler için yeni sorunlara yol açmaktadır. Ekonomi, bataklığa düşmüş insanın çırpındıkça daha derinlere battığı bir durumdadır.

Türkiye ekonomisinin en önemli sorunu, ülke kaynaklarının ülke yararına değil, küçük bir azınlığın çıkarları doğrultusunda kullanılmasıdır. Ayrıca, ülke kaynaklarının ciddi biçimde israf edilmesi ve yanlış yerlerde kullanılması da söz konusudur. Siyasi iktidar, sorunların kaynağında bulunan bu büyük yanlışların üzerine gitmekten özenle kaçınmaktadır.

Türkiye'de asgari ücret neredeyse genel ücret durumuna gelmiştir. 2022 yılının ilk 6 aylık döneminde, TÜİK'in güvenilirliği büyük ölçüde kaybolmuş tüketici fiyatları indeksi bile yaklaşık yüzde 40 düzeyinde artmışken, 1 Temmuz 2022 tarihinde toplanan Asgari Ücret Tespit Komisyonu'nun yüzde 29,32'lik bir artışla, net ücreti 4253 liradan 5500 liraya yükseltmesi, işçi sınıfının geniş kesimlerinin mutlak yoksullaşmasının önümüzdeki aylarda hızlanarak devam edeceğini göstermektedir.

Yakın gelecekte bir erken seçim gözüküyor. Siyasi iktidarın devamı, ekonomik krizin daha da derinleşmesi ve sınıf çelişkilerinin daha da artması anlamına gelmektedir. Halkların aptal ve cahil olmadığı koşullarda, hızla yaşanan mutlak yoksullaşma durumunda, tepkilerin gelişmesi kaçınılmazdır. Bu tepkilerin bağımsız ve demokratik bir Türkiye ve sınıfsız ve sömürsüz bir dünya doğrultusunda yönlendirilmesi ve yönetilmesi ise, halkın güvenine ve desteğine sahip siyasal yapıların görevidir.